СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ
Факултет „Производствен и търговски бизнес“
Катедра „Аграрна икономика“

МЕЖДУНАРОДНА
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ

СЪСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМИ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО

Свищов, 4 октомври 2019 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 35 години от създаването на катедра „Аграрна икономика“ и е част от научните форуми, отбелязващи 83 годишнината на Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2019

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Почетен председател:
Доц. д-р Иван Марчевски – Ректор на Стопанска академия „Д. А. Ценов“ - Свищов
Председател:
Доц. д-р Марина Николова – Ръководител катедра „Аграрна икономика“
Членове:
Доц. д-р Маруся Линкова
Доц. д-р Виолета Блажева
Доц. д-р Наталия Неделчева
Гл. ас. д-р Радка Ненова
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева
Ас. д-р Пламен Петров
Докторант Боряна Георгиева

МЕЖДУНАРОДЕН РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р ик. н. Сергей Горлов (Русия)
Членове:
Проф. д-р ик. н. Сергей Охрименко (Молдова)
Проф. д-р ик. н. Антонина Ряховская (Русия)
Проф. д-р Маджди Осман (Египет)
Проф. д-р Нидал Шабан (Ирак)
Проф. д-р Dragan Petrovic (Сърбия)
Проф. д-р Sonja Jovanovic (Сърбия)
Доц. д-р Йоана Панагорец (Румъния)
Доц. д-р Марина Николова (България)
Доц. д-р Маруся Линкова (България)
Доц. д-р Bahodirjon Nosirov (Узбекистан)
Доц. д-р Ziyoydin Israilov (Узбекистан)

Научен секретар:
Доц. д-р Маруся Линкова
Технически секретар – Мария Чонова

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-1762-3

СЪДЪРЖАНИЕ

Доц. д-р Марина Николова, Доц. д-р Маруся Линкова
ТРИДЕСЕТ И ПЕТ ГОДИНИ КАТЕДРА
“АГРАРНА ИКОНОМИКА”.....7

Организация и управление на инвестициите и иновациите в агросектора

Профессор, доктор экономических наук Ряховская Антонина Николаевна
СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО РОССИИ: ВОЗМОЖНОСТИ
ДЛЯ ОПЕРЕЖАЮЩЕГО РАЗВИТИЯ.....25

Doctor of Science, Professor Sergei Mihajlovic Gorlov, Gorshenin Alexander Yuryevich, Assistant professor, Syromyatnikov Denis Aleksandrovich
МЕТОДОЛОГИЯ АНАЛИЗА ПРОБЛЕМ УПРАВЛЕНИЯ
РАЗВИТИЕМ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА 40

Dr. Abduaziz Abduvasikov, Dr. Bahodirjon Nosirov
THE EVOLUTION OF AGRICULTURAL MARKETS
OF UZBEKISTAN 48

Доц. д-р Гена Велковска
ЕКОЛОГИЧНАТА ОЦЕНКА И ОЦЕНКАТА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕ
ВЪРХУ ОКОЛНАТА СРЕДА В КОНТЕКСТА
НА СТРОИТЕЛСТВОТО ВЪРХУ ЗЕМЕДЕЛСКИ ТЕРИТОРИИ.....56

Доц. д-р Искра Маринова Пантелеева
НАУЧНА И ИНОВАЦИОННА ПОЛИТИКА – НЯКОИ
СЪЩНОСТНИ АСПЕКТИ.....63

Доц. д-р Виолета Блажева
КРИЗИТЕ В АГРАРНИЯ СЕКТОР 70

Гл. ас. д-р Радка Ненова
ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИНОВАЦИИ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО
ОТ ЧЕТВЪРТО ПОКОЛЕНИЕ 76

Гл. ас. д-р Елица Лазарова
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРИЛАГАНЕ ТЕОРИЯТА
НА ОГРАНИЧЕНИЯТА В АГРОБИЗНЕСА 82

Гл. ас. д-р Явор Станев
СЕЛСКОТО И ГОРСКОТО СТОПАНСТВО
В КРАЙДУНАВСКИЯ РЕГИОН 91

Гл. ас. д-р Милен Динков
ИНОВАЦИИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА КОНКУРЕНТНО
И ПРИОБЩАВАЩО ЗЕМЕДЕЛИЕ 97

Доктор по икономика Михаил Билев
ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНОСИ ЗА РАЗВИТИЕ НА
ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ КООПЕРАЦИИ В БЪЛГАРИЯ 105

Докторант Валери Велковски
ПАРЦЕЛАРНИТЕ ПЛАНОВЕ И ТЯХНАТА РОЛЯ
В АГРОУСТРОЙСТВЕНИТЕ МЕРОПРИЯТИЯ 114

Студент Веселин Иванов
СЪСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМИ ПРИ РАЗВИТИЕТО
НА ФАМИЛНОТО ЗЕМЕДЕЛСКО СТОПАНСТВО 123

Предприемачески инициативи и възможности за диверсификация в агробизнеса

Доц. д-р Теодора Филипова
СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА НЕОБХОДИМИТЕ ТЪРГОВСКИ
КОМПЕТЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ЖЕНСКО
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ИТАЛИЯ И БЪЛГАРИЯ 133

Доц. д-р Христо Сирашки
ТВОРЧЕСТВОТО В ИНОВАЦИОННАТА ДЕЙНОСТ 139

Доц. д-р Галина Тодорова
СЕЛСКОСТОПАНСКАТА АВИАЦИЯ-АКТИВЕН ПОМОЩНИК ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО В РЕГИОН ПЛЕВЕН 145

Гл. ас. д-р Илияна Кръстева
ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ПАЗАРА НА РАПИЦА 152

Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева
ДОХОДИТЕ - НЕОБХОДИМОСТ НА СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЕ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКА УСТОЙЧИВОСТ 158

Гл. ас. д-р Любка Илиева
ИЗСЛЕДВАНЕ ЗНАЧЕНИЕТО НА ТУРИЗМА ЗА РАЗВИТИЕТО НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ 163

Гл. ас. д-р Венцислав Перков
СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА НЕОБХОДИМИТЕ ЛОГИСТИЧНИ КОМПЕТЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ЖЕНСКО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ИТАЛИЯ И БЪЛГАРИЯ 170

Ас. д-р Любомира Тодорова
РЕЛАЦИЯ МЕЖДУ ЛОЗОВИТЕ НАСЪЖДЕНИЯ, ВИНОПРОИЗВОДСТВОТО И ВИНЕНИЯ ТУРИЗЪМ 176

Ас. д-р Павлин Павлов
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ФИНАНСИРАНЕ НА АЛТЕРНАТИВЕН ТУРИЗЪМ В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ 182

Финансово-счетоводни аспекти и социално застрахователна защита в селското стопанство

Проф. д-р Андрей Захариев, д-р по ик. Ивайло Маринов
БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ ПО ПЪТЯ НА РАСТЕЖА И КОНВЕРГЕНЦИЯТА – СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ И ОЦЕНКА 191

Проф. д-р Атанас Атанасов
ЗЕМЕДЕЛСКИЯТ СЧЕТОВОДЕН ОТЧЕТ КАТО НЕОБХОДИМА БАЗА ОТ ДАННИ ЗА ЦЕЛИТЕ НА СИСТЕМАТА ЗА ЗЕМЕДЕЛСКА СЧЕТОВОДНА ИНФОРМАЦИЯ 200

Доц. д-р Иванка Димитрова, д-р Диана Янкова
СПЕЦИФИЧНИ ОСОБЕНОСТИ ПРИ КАЛКУЛИРАНЕТО И ОЦЕНКАТА НА ЗЕМЕДЕЛСКАТА ПРОДУКЦИЯ 208

Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
ПРОБЛЕМИ ПРИ СЧЕТОВОДНОТО ОТЧИТАНЕ НА КВОТИ ЗА ЕМИСИИ НА ПАРНИКОВИ ГАЗОВЕ.....216

Доц. д-р Диана Крумова
ВЪПРОСИ НА КОМПЮТЪРНОТО СЧЕТОВОДСТВО В СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ 222

Доц. д-р Венцислав Вечев
ОСОБЕНОСТИ ПРИ ОЦЕНЯВАНЕТО НА ПРЕДОСТАВЕНИТЕ ОБЕЗПЕЧЕНИЯ ОТ ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ПРОИЗВОДИТЕЛИ В БАНКИТЕ.....228

Ас. д-р Пламен Петров
РОЛЯТА НА АГРАРНИЯ СЕКТОР В СИСТЕМАТА НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА.....235

Докторант Станислав Шишманов
ПЛАТЕЖНО ПОСРЕДНИЧЕСТВО НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ ПРИ УРЕЖДАНЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ПРОИЗВОДИТЕЛИ И ДЪРЖАВНИЯ И ОБЩИНСКИТЕ БЮДЖЕТИ.....241

Маркетинг, дистрибуция и търговия със селскостопански продукти

Доц. д-р Пенка Горанова
РЕКЛАМНА КАМПАНИЯ НА ФИРМА “ЖИТАРА” ООД.....251

Доц. д-р Марина Николова
СЪСТОЯНИЕ НА ПАЗАРА НА ЗЕМЕДЕЛСКИ ЗЕМИ
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 261

Доц. д-р Симеонка Петрова
ВЛИЯНИЕ НА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯТА НА АГРАРНОТО
ПРОИЗВОДСТВО ВЪРХУ АСОРТИМЕНТНОТО
ПРЕДЛАГАНЕ 273

Доц. д-р Петранка Мидова
ПАЗАРЪТ НА СЛЪНЧОГЛЕДОВО ОЛИО – АНАЛИЗИ
И ПЕРСПЕКТИВИ.....281

Доц. д-р Маргарита Шопова
СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА РЕГИОНАЛНИТЕ РАЗЛИЧИЯ
НА ИЗПОЛЗВАНАТА ЗЕМЕДЕЛСКА ПЛОЩ.....289

Доц. д-р Красимира Славева
СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ВЪВ ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ
НА БЪЛГАРИЯ СЪС СЕЛСКОСТОПАНСКИ СТОКИ 296

Доц. д-р Любомир Любенов
СЕГМЕНТИРАНЕ ПАЗАРИТЕ НА ПЧЕЛЕН МЕД
В ОБЛАСТ РУСЕ.....304

Гл. ас. д-р Галя Георгиева
ВИДОВО МНОГООБРАЗИЕ НА БИОПРОДУКТИТЕ
В ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 309

Доктор по икономика Георги Димитров
ПРИЛОЖЕНИЕ НА МЕТОДИТЕ ЗА БИЗНЕС ПРОГНОЗИРАНЕ
В АГРАРНИЯ СЕКТОР.....317

Докторант Александър Ангелов
УПРАВЛЕНИЕ НА ЗАПАСИТЕ ОТ ДОСТАВЧИЦИТЕ
ВЪВ ВЕРИГИТЕ НА ДОСТАВКА В СЕЛСКОТО
СТОПАНСТВО 330

Студент Надежда Беновска
ХАРАКТЕРИСТИКА НА ХИБРИДЕН СОРТ ЦАРЕВИЦА
КНЕЖА 509. НОВИТЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОМЕНЯТ
ИКОНОМИКАТА 336

Информационни технологии в селското стопанство

Проф. д.ик.н Сергей Охрименко, доц. д-р Агоп Саркисян,
докторант Сергей Пянковский
ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ
ПО УПРАВЛЕНИЕ НА ИЗВЪНРЕДНИ СИТУАЦИИ 347

Доц. д-р Светослав Илийчовски
АНАЛИЗ НА ДИГИТАЛНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ НА ЖЕНИТЕ
ПРЕДПРИЕМАЧИ В БЪЛГАРИЯ И АНГЛИЯ 354

Антоний Богданов
ИТ АВТОМАТИЗАЦИЯ В ЗЕМЕДЕЛИЕТО.....360

Екологизация и устойчиво развитие на селското стопанство

Prof. DSc. Shaban Nidal, Dr. Erika Andenna Dr. Kadhum Eman,
Dr. Luay Tailah
AGRONOMISTS JOB DON'T REDUCE NATURAL RESOURCES
TO MEET TODAY'S NEEDS WITHOUT COMPROMISING
THE NEEDS OF FUTURE GENERATION.....369

Доц. д-р Минка Анастасова – Чопева
РАВНИЩЕ НА СОЦИАЛНАТА УСТОЙЧИВОСТ
В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО 378

Доц. д-р Тихомир Личев
ДЕМОГРАФСКИЯТ ВЗРИВ“ И ГЛОБАЛНИТЕ КЛИМАТИЧНИ
ПРОМЕНИ.....386

Албена Симеонова, Пепо Петров
БИОЛОГИЧНОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ В БЪЛГАРИЯ - СЪЩНОСТ
И ПРОБЛЕМИ. САНКЦИИ, ДОБРИ ПРАКТИКИ
И ИНОВАЦИИ.....392

Гл. ас. д-р Емил Николов
ИНТЕГРИРАНЕ НА КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА
ОТГОВОРНОСТ В ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ КООПЕРАЦИИ.....403

Гл. ас. д-р Иван Маринов
УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО
В БЪЛГАРИЯ ЧРЕЗ ИМПЛЕМЕНТИРАНЕ
НА КОРПОРАТИВНАТА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ 410

Гл. ас. д-р Десислава Алексиева
ИНТЕРЕСИ В УПРВЛЕНИЕТО.....417

Гл. ас. д-р Елена Йорданова
ЕКОЛОГИЧНА ОТГОВОРНОСТ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ 423

Докторант Валерия Николаева
ИНТЕЛИГЕНТНО ПО ОТНОШЕНИЕ НА КЛИМАТА
ПРОИЗВОДСТВО НА КАРТОФИ.....428

Магистър Галина Мирчева
БАЛАНС МЕЖДУ ПРИРОДО-ЕФЕКТИВНО И МОДЕРНО-
ТРАДИЦИОННО СТОПАНСТВО
(по примера на смесено животновъдно-растениевъдно стопанство
в с. Петърница, общ. Долни Дъбник, обл. Плевен) 437

Студент Анета Врайкова
БИОРАЗНООБРАЗИЕТО И ПРЕХОДА КЪМ ПО-ЕКОЛОГИЧНА
ИКОНОМИКА 444

Студенти Радой Йосифов и Анета Врайкова
АНАЛИЗ НА ПРЕДЛАГАНИТЕ БИОПРОДУКТИ
В ХРАНИТЕЛНА ВЕРИГА БИЛЛА БЪЛГАРИЯ 450

Правни, исторически и социално-културни бариери на общата селскостопанска политика в Европейския съюз

PhD. Associate Professor Panagoreț Ioana, PhD. Associate Professor Panagoreț Dragoș, PhD. Lecturer Panagoreț Andreea
FOOD SAFETY POLICIES AND STRATEGIES IN ROMANIA 461

К.э.н., старший преподаватель Елена Сергеевна Шараг
ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА РАЗВИТИЯ
АГРОСЕКТОРА УКРАИНЫ 472

Доц. д-р Маруся Линкова
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ИМПЕРАТИВИ И ФЛУКТУАЦИИ
В РАЗВИТИЕТО НА АГРОБИЗНЕСА 478

Доц. д-р Ирена Емилова
ЗА СОЦИАЛНАТА РОЛЯ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ КООПЕРАЦИИ..486

Доц. д-р Николай Марков, доц. д-р Светослава Стойчева
НЕРАГЛАМЕНТИРАНИЯ ТРУД – СОЦИАЛЕН ДЪМПИНГ
В ЖИВОТНОВЪДСТВОТО.....491

Гл. ас. д-р Надежда Цветкова
ПРЕЗДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ДЕЙНОСТТА
НА ЗЕМЕДЕЛСКИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛ-ПЧЕЛАР 502

Мирослав Маринов
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ
КООПЕРАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА ЗАСИЛЕНА
КОНКУРЕНЦИЯ.....507

Доктор Георги Ангелов
ОЦЕНКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО И ВЪЗДЕЙСТВИЕТО
НА ПОДХОДА ЛИДЕР ВЪРХУ МЕСТНОТО РАЗВИТИЕ
ЗА ПЪРВИЯ ПРОГРАМЕН ПЕРИОД НА ПРСР (2007-2013).....513

Докторант Боряна Георгиева
ОСНОВНИ АСПЕКТИ И ПРОБЛЕМИ ПРИ ДЕФИНИРАНЕ
НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ.....522

Докторант Росен Коцев
НЯКОИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПРОБЛЕМИ НА СЕЛСКИТЕ
РАЙОНИ В КОНТЕКСТА НА АГРАРНИЯ СЕКТОР
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 529

Докторант Елена Ташкова
ДЕЙНОСТИ В РЕГИОНА НА ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД/
ОБЛАСТНА ДИРЕКЦИЯ НА ДФ „ЗЕМЕДЕЛИЕ“ –
БЛАГОЕВГРАД 540

Докторант Цветан Марков
АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ОБЕКТИТЕ НА
ИНДУСТРИАЛНА СОБСТВЕНОСТ В БЪЛГАРИЯ 548

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ

**СЪСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМИ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО
И РАЗВИТИЕТО НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО**

Свищов, 4 октомври 2019 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 35 години от създаването на катедра „Аграрна икономика“ и е част от научните форуми, отбелязващи 83 годишнината на Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов

ISBN 978-954-23-1762-3

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов”
Свищов, ул. Градево № 24

РАВНИЩЕ НА СОЦИАЛНАТА УСТОЙЧИВОСТ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО

Доц. д-р Минка Анастасова – Чопева
Институт аграрна икономика, София

Резюме: *През последните десетилетия значението на социалната устойчивост все повече се разширява, нараства и тази тенденция ще продължава и в бъдеще. Социалната устойчивост в земеделието заедно с останалите три аспекта (икономически, екологичен, управленчески) е неразделна част от модела на устойчивостта на селското стопанство. Целта на доклада е да се представят основните резултати от проведено научно изследване относно равнището на социалната устойчивост в земеделието, което е част от научен проект „Устойчивост на селското стопанство в България" с ръководител: проф. Х. Башев (2017-2018). Използван е методически подход при който са взети предвид общите концепции за социалната устойчивост, специфичните особености на земеделския отрасъл и резултатите от дългогодишни изследвания на Института по аграрна икономика (ИАИ) в тази сфера.*

Ключови думи: *социална устойчивост, земеделие, принципи, критерии, показатели.*

1. Въведение

Социалната устойчивост обхваща човешките права свързани с включване и участие в трудовия пазар, осигуряване на безопасни условия на труд, справедливо заплащане на труда и високо качество на живот, непрекъснато развитие и разширяване на личностният потенциал и др.

В резултат на допуснати грешки при провеждане на аграрната реформа са налице неблагоприятни последици по отношение на социалната устойчивост в земеделският отрасъл като нарастване на поляризацията на доходите; все по-голяма несигурност за работното място; засилване на миграционните потоци и влошаване на демографските характеристики особено в селските райони, нарастване на битовата престъпност и то значително в малките населени места и др. В опит да се минимизират поне част от тези негативни последици върху социалната устойчивост въпросите за измерване на нейното равнище са особено актуални.

2. Методически подход

Използваният методически инструментариум включва система от принципи, критерии със съответните им показатели и референтни стойности свързани със социалната устойчивост. Процесът на изготвянето на комплексна оценка на социалната устойчивост започва от определянето на общите принципи и преминава към дефинирането на съответните критерии и група от показатели, с помощта на които се определят конкретните стойности на отелните аспекти на социалната устойчивост. Общо са използвани 7 принципа; 17 критерия и 36 показателя. Последователните стъпки за определяне на общият измерител на социалната уктойчивост могат да се представят нагледно на фигура 1.

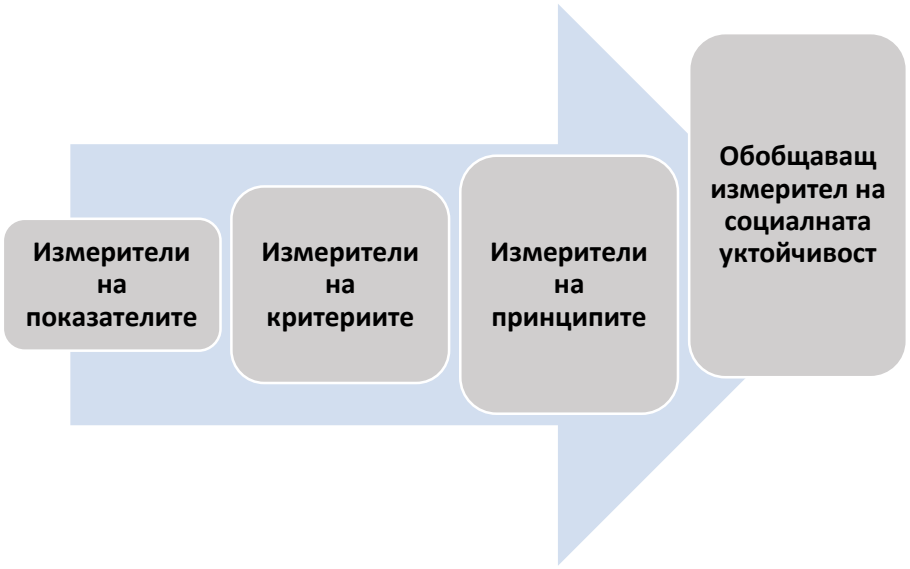

Фиг.1. Последователни стъпки при изчисляване на общият измерител на социалната устойчивост

Изчислителната процедура за определяне на съответните измерители се основава на следните уравнения:

(2.1) $М_{п.i} = I(\nearrow)|01,$

$М_{п.i}$ е измерителят на i- тият показател, чиято стойност предварително е приведена към единичната метрична скала;

(2.2) $М_{кр.(j,\ i)} = \left(\sum_{i=1}^{k} wi.\text{Мп. i}\right)/\sum wi$,

$M_{кр.(i,j)}$ е измерителят на j- тият критерий, в който са включени измерителите на *к* на брой показатели; *wi* представлява тегловен коефициент, който изразява значението на i- тият показател за критерият j

(2.3) $M_{пр.(l)} = (\sum_{j=1}^{s} wj.\text{Мкр.j})/\sum wi,$

$M_{пр.(l)}$ е измерителят на l-тият принцип, в който са включени измерителите на *s* на брой критерии; *wj* представлява тегловен коефициент, който изразява значението на *j* - тият критерий за принцип l.

(2.4) $M_{су} = (\sum_{l=1}^{n} wl.\text{Мпр.l})/\sum wi,$

$M_{су}$ е общият измерител на социалната устойчивост; *wl* е тегловен коефициент на значението на l-тия принцип в общият измерител.

3. Анализ на социалната устойчивост в земеделието

Получените резултати от приложението на методическият инструментариум за комплексното измерване на социалната устойчивост на земеделският отрасъл са представени на фигура 2. При използването на еднакви тегла във формулата за определяне на стойностите на принципите, се получават 6 от 7 принципа да бъдат със задоволителна устойчивост. Това основно формира цялостната картина на социалната устойчивост в земеделието.

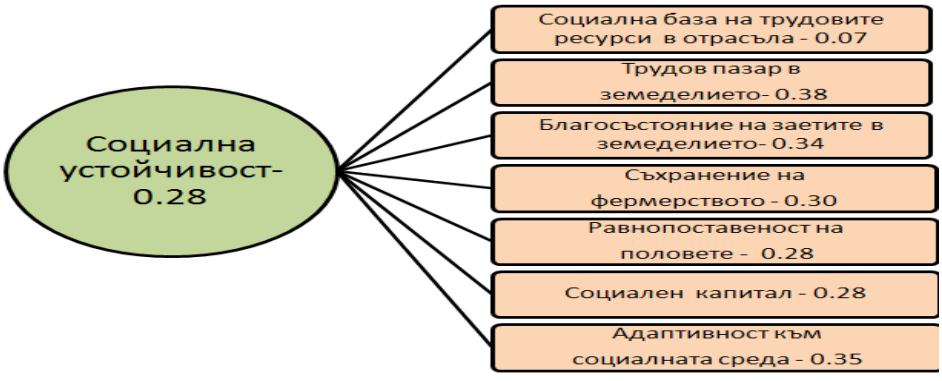

Фиг. 2. Комплексна оценка на социалната устойчивост на равнище „отрасъл„ и стойности на съставляващите я принципи

Анализът на данните в горната схема сочат задоволително равнище на социалната устойчивост. Комплексната оценка, равна на 0.28 е възможно една от най-ниските стойности за тази категория в единичната измерителна скала. Това показва, че социалната устойчивост

на отрасъла е почти на „ръба" между незадоволителната и задоволителната оценка и при определени обстоятелства много лесно може да се окаже с по-ниската квалификационна степен. Декомпозирайки общата оценка на социалната устойчивост на съставните й елементи се очертават тези от тях, които най-силно се отклоняват от нейната стойност. Това важи с пълна сила за принципа „Социална база на трудовите ресурси за отрасъла", чиято стойност възлиза едва на 0.07. Освен постоянният спад на селското население, допълнително негативно влияние оказва и процесът на продължаващото влошаване на възрастовият състав на населението в селата. Индексът на коефициента на възрастова зависимост през 2016г. спрямо 2010г. възлиза на 1.06. Продължаващата от десетилетия насам демографска криза в селата е един от ключовите фактори, който обуславя крайният резултат за социалната устойчивост в отрасъла.

Степента, в която различните принципи се отклоняват от общата оценка на социалната устойчивост може да се проследи на фигура 3.

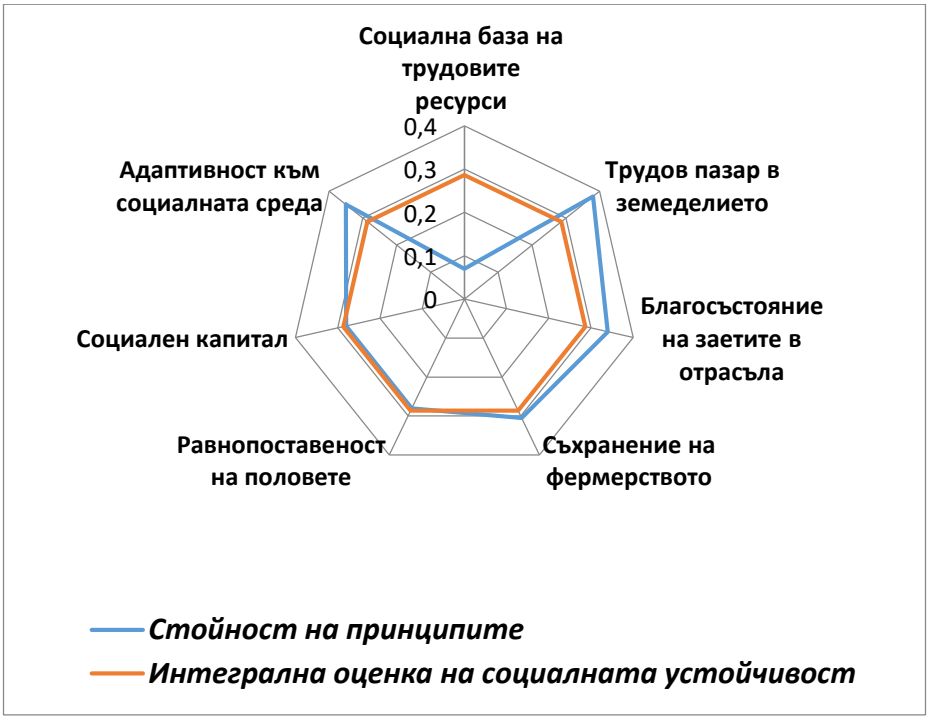

Фиг. 3. Стойност на интегралната оценка на социалната устойчивост в отрасъла и стойности на съответните й принципи измерени в единичната скала

Стойността на коефициента на вариация (98%) показва наличието на значителни различия между отделните принципи. Всъщност най-голяма „заслуга" за този резултат има първият принцип свързан с наличният човешки потенциал в селата като база за формиране на трудовите ресурси в отрасъла. За останалите принципи коефициентът на вариация възлиза на 12.6%, което е индикатор за съществен спад в различията между тези принципи. Стойностите на всички принципи с изключение на „Социалната база за формиране на трудовите ресурси в отрасъла", „Равнопоставеност на половете и „Социалният капитал" попадат в групата на задоволителната оценка. Последните два принципа са с еднакво ниска (незадоволителна) степен на устойчивост, равна на 0.28. От принципите със задоволителна устойчивост най-висока стойност има „Пазарът на труда пазар в земеделието", която достига 0.38. Сравнително по-доброто състояние на трудовият пазар в земеделието се дължи на факта, че през последните години общата заетост в отрасъла нараства. Индексът на изменение на коефициента на заетост през 2016г. спрямо 2010г. е равен на 1.127. Положителен момент в развитието на пазара на труда в земеделието през периода 2010-2016г. е увеличаването на общата трудова заетост. Освен това, въпреки че индексът на текучество спрямо базисната година е повисок от 1 , коефициентът на текучество в отрасъла е 0.23 и сравнен с този в другите отрасли е 0.61. Като цяло може да се отбележи, че текучеството в земеделието е относително добро, което рефлектира върху стойността на критерият „трудова мобилност", изчислена на 0.49. Очевидно е, че този критерий е на границата между задоволителното и добро равнище на устойчивост.

Задоволителна е устойчивостта по отношение на 9 от избраните критерии, а за 7 от тях тя е незадоволителна. Незадоволителна е устойчивостта на следните критерии: „Условия на труд (предимно ергономични)"; „Равенство между половете по отношение на управлението на стопанството и по отношение на наемната заетост"; „Професионална (браншова) интеграция" и „Състояние на безработицата в селата". Информацията относно ергономичните условия на труд в отрасъла се базира на емпирични данни от проведено през 2013г. от НСИ изследване на следните условия на труд свързани с рисковите фактори за физическото здраве на заетите лица: Шум или силни вибрации; Носене на тежки товари; Химикали, прах, изпарения или газове; Неудобни работни пози и движения; Риск от трудова злополука; Извършване на дейности изискващи силна зрителна концентрация (напрежение). Съгласно тези данни повече от половината от заетите в

селското, горското и рибното стопанство са изложени на изброените рискови фактори.Техният дял възлиза на 63% и надхвърля този в другите отрасли с 24%. Очевидно е, че селското стопанство продължава да бъде един от отраслите с най-неприемливи условия на труд, които го правят ниско привлекателен особено за по- младите хора.

Незадоволителното равнище на равнопоставеност между половете в отрасъла е резултат от следните два показателя: слабото участие на жените в управлението на селскостопанският отрасъл и ниската степен на наемна заетост сред жените. Едва 22% от всички управители на земеделските стопанства през 2016г. са жени. Вторият фактор е свързан с това, че при наемането на работна сила предпочитанията са в полза на мъжете. Само 28% от всички наети лица през 2016г. в отрасъла са жени**.**

Към настоящият момент информацията относно включените критерии в принципа „Социален капитал" е много оскъдна. От избраните 3 критерия необходимите данни са налице единствено по отношение на критерият „Професионална , или още т.н браншова интеграция". На базата на показателите: Брой на функциониращите браншови организации в отрасъла през 2018г.; Индекс на изменение на броя на браншовите организации спрямо 2013г. и Дял на фермерите членуващи в браншовите организации през 2018г. е изчислено, че нивото на устойчивост на този критерий и респективно на принципа „Социален капитал" е задоволително (0.28). Както се вижда това е една от най-ниските стойности в категорията на задоволителното равнище и почти се доближава до групата с незадоволителна степен.

Последният критерий с незадоволителна оценка е „Приемливата безработица в селата" и той е вторият компонент на принципа „Адаптивност към социалната среда". Неговата стойност възлиза на 0.24. Въпреки, че през последните години коефициентът на безработица в селата намалява с 16% през 2016г. спрямо 2010г., то общият критерий свързан със селската безработица е незадоволителен. Това се дължи на вторият показател сравнен с града, с който се измерва критерият „Приемлива ли е безработицата в селата". Стойността на този показател показва, че безработицата в селата е близо два пъти повисока (1.97) от тази в градовете и това неминуемо рефлектира негативно върху формираното незадоволително равнище на устойчивост на селската безработица.

Прави впечатление получената оценка на критерият „Равнище на териториална мобилност", чиято стойност възлиза на 0.47 и тя почти граничи с категорията на добрата устойчивост. Сам по себе си

този факт е добър, което индикира за наченки на положителни промени в териториалното движение на селското население през последните години. Освен това, все по-осезаемото застаряване на населението в селата допълнително демотивира изселванията от тях. Този резултат още веднъж потвърждава тезата, че основната причина за продължаващата тенденция на постоянното намаление на селското население е свързана преди всичко с отрицателния естествен прираст. Процесите на вътрешното изтичане на хора от селата към градовете и извън страната продължават и понастоящем, но в сравнение с естественото движение на селското население, те остават на втора позиция. Все повече се засилва влиянието на фактора „отрицателен естествен прираст" пред миграцията на населението. За периода 2010-2016г. значението на естественият прираст за демографският спад в селата е близо 8 пъти по-високо от това на механичното движение.

Изводи

Налице е задоволително равнище на социалната устойчивост, което е много близко до границата на незадоволителната оценка. Различията между равнищата на устойчивост на всички принципи с изключение на този свързан с осигуряването на достатъчна социална база за отрасъла са умерени. Обликът на социалната устойчивост се формира от сравнително задоволителното ниво на преобладаващата част от нейните принципи. С най-висока задоволителна оценка се откроява принципът свързан с развитието на пазара на труда в отрасъла и по-специално с намаляване на трудовата мобилност.

От всички критерии на социалната устойчивост с добро равнище се откроява единствено критерият свързан със запазването на броя на семейните ферми. В много висока степен на незадоволителна устойчивост е демографският принцип, който е непосредствено повлиян от постоянно намаляващото като количество и качество на селското население. От критериите с незадоволително ниво освен демографският, на преден план изпъква ниският образователно-квалификационен статус на фермерите и с недостатъчният трансфер на знания в аграрната област. Незадоволителните условия на труд в отрасъла също допринасят за недоброто равнище на социалната земеделска устойчивост.

ЛИТЕРАТУРА

Анастасова-Чопева, М. Развитие на демографските процеси в селата по райони на планиране и области. сп. Икономическа мисъл., БАН., кн. 2, 2010.

Пищалов, Н. Проблеми на устойчивостта на аграрния сектор у нас, Икономически алтернативи, бр. 2, 2010.

Башев, Х., Н. Котева, Д. Митова, Б. Иванов, М. Чопева, Д. Тотева, А. Саров, Е. Соколова, К. Тодорова, А. Митов, Д. Ванев. Устойчивост на селското стопанство в България - научен проект, ССА, ИАИ, 2018.

Anastasova- Chopeva, M, M. Shishmanova. Demographic Situation in the Villages After implementing the natonal Plan for Rural Development., Look in: Mathematics and Natural Sciences. Vol.1. Foufth International Scientific Conference – FMNS2011, South-West University, 2011.

Cornellissen, A. Assessment of the contribution of sustainability indicators to development: a novel apprach using fuzzy set theory. Agriculture, Ecosystems and Environment, 2001.

1. **Hodgson, N.** Social Sustainability Assessment Framework, Institute for Sustainability and Technology Policy Murdoch University, Western Australia, 2002.